

KEUS VAN BIJWOORDEN VAN HOGE GRAAD: EEN VERGELIJKING VAN STUDENTEN MET VMBO-LEERLINGEN

Jack Hoeksema en Jan Kortering

Rijksuniversiteit Groningen

1. Inleiding

Het gebruik van bijwoorden van graad is bij uitstek variabel en complex. In Hoeksema (dit nummer) is iets uit de doeken gedaan over de verwerving van bijwoorden van graad door jonge kinderen. Het betreft hier de meest basale bijwoorden, zoals *heel*, *een beetje* of *helemaal*. Vrijwel niets is bekend over het verdere proces van verwerving, waarin kinderen enkele tientallen tot honderden aanvullende bijwoorden van graad toevoegen aan hun actieve en passieve repertoire (cf. Hoeksema 2005). Het doel van dit artikel is om enigermate te voorzien in die leemte door de resultaten mee te delen van een klein onderzoekje onder VMBO-leerlingen en studenten, uitgevoerd door de tweede auteur onder begeleiding van de eerste auteur.

Het is uit informele observatie onmiddellijk duidelijk dat pubers beschikken over een veel breder stilistisch palet dan kleuters, en het is evenzeer evident dat bijwoorden van graad, evenals bijvoorbeeld gradeerbare substantieven en evaluatieve adjectieven, een vooraanstaande rol spelen bij de stilistische inkleuring van dat taalgebruik. Ons onderzoek valt binnen het algemene kader van onderzoek naar jongerentaal. Omdat het om een klein pilotonderzoek gaat, en niet om de resultaten van een uitvoerig sociolinguïstisch onderzoek, zullen onze conclusies noodzakelijk beperkt blijven. We hopen natuurlijk dat dit onderzoek, hoe bescheiden ook, toch een aanzet zal geven voor een uitvoeriger studie van de verwerving van de complexe patronen van bijwoorden van graad.

2. Opzet

Voor het onderzoek hebben we gekozen voor een cloze-test (Taylor 1953), waarbij twee groepen proefpersonen een open plek in een zin moesten invullen. De zinnen waren zo gekozen, dat het voor de hand lag om een bijwoord van graad in de open plek te zetten, en in de instructie bij de test werd hierom ook uitdrukkelijk gevraagd. Overigens waren de ingevulde woorden niet altijd conform onze wensen, maar in verreweg de meeste gevallen werden er ook daadwerkelijk bijwoorden van graad ingevuld.

Omdat we zowel de kennis en het gebruik van bijwoorden in formeel taalgebruik als in informeel taalgebruik wilden onderzoeken, is ervoor gekozen

om in de aangeboden zinnen telkens te variëren tussen formeel en informeel taalgebruik. Om een voorbeeld te geven: zin (1) beschouwen we als informeel, en zin (2) als formeel:

- (1) Die kerel z'n Xbox is niet chill.
- (2) Het Amsterdamse gemeentebestuur meldt dat de voorwaarden voor woningbouw momenteel niet ... gunstig zijn.

We hebben ons bij de keus voor informeel en formeel taalgebruik gebaseerd op eigen intuïties over wat mag gelden als formeel en informeel.¹

Naast formaliteit hebben we als variabelen in de test gekozen voor af- en aanwezigheid van negatie, en de syntactische categorie van het gemodificeerde element (adjectief of werkwoord) omdat bekend is dat die twee factoren een belangrijke rol spelen in de selectie van bijwoorden van graad (cf. Bolinger 1972, van Os 1989, Klein 1998, Hoeksema 2005).

Door ons te richten op bijwoorden van hoge graad werpt ons onderzoek geen licht op het gebruik van bijwoorden van lage of midhoge graad (*een beetje, enigszins, ietwat, nogal, tamelijk, vrij*), of dat van absolute en comparatieve bijwoorden (*helemaal, totaal, volkomen, volslagen, veel, aanzienlijk*).

3. Proefpersonen

Aan het onderzoek hebben in totaal 59 mensen deelgenomen. Van deze groep waren er 35 leerlingen uit de tweede klas van een VMBO-TL-opleiding. TL (theoretische leerweg) is de meest theoretische variant van het VMBO, en 24 studenten. Na inspectie is besloten om enkele niet volledig ingevulde formulieren te verwijderen uit het te analyseren materiaal, evenals enkele die klaarblijkelijk niet serieus waren ingevuld. Uiteindelijk hielden we 30 formulieren van VMBO-leerlingen en 23 van studenten over, in totaal 53.

4. Resultaten

4.1. Ruwe frequenties

De frequenties van bijwoorden van graad voor de twee groepen geven we weer in Tabel 1 hieronder. In die tabel maken we nog geen onderscheid tussen negatieve en positieve zinnen, of tussen bepalingen bij werkwoorden en bepalingen bij adjectieven. Enkele minder vaak gebruikte bijwoorden zijn weggelaten uit de tabel.²

Tabel 1

uitdrukking	WO	VMBO
behoorlijk	4	0
bepaald	7	2
buitengewoon	3	0
bijzonder	23	6
echt	83	60
enorm	79	82
erg	215	306
fucking	2	9
goed ³	2	22
heel	14	53
heel erg	10	29
mega	6	33
ongelofelijk	2	10
ontzettend	14	19
onwijs	6	9
super	49	108
uitermate	9	-
uiterst	3	-
verschrikkelijk	11	19
vet	6	15
zeer	43	12

Het eerste wat opvalt is het geringe aantal optredens van *heel*, het bijwoord dat in de gesproken taal het eerst wordt geleerd (Hoeksema, dit nummer) en dat mag gelden als het meest gewone bijwoord van hoge graad. Met name bij de studenten is het geringe aantal hoogst opmerkelijk. We denken niet dat we uit dit lage aantal zonder meer de conclusie mogen trekken dat *heel* weinig gebruikt wordt door studenten en scholieren. Het is denkbaar dat de testsituatie de proefpersonen aanmoedigt om ietwat bijzondere woorden te gebruiken, en het nogal vlakke woordje *heel* is dan de klos. Mocht die veronderstelling juist zijn, dan verwachten we dat dit effect sterker is onder studenten dan onder VMBO-scholieren. Verder wijzen we erop dat *heel* alleen voorkomt bij adjectieven en bijwoorden, en in het geheel niet bij werkwoorden en werkwoordelijke uitdrukkingen, dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld *erg*. Ook deze factor kan een deel van het verschil tussen *erg* en *heel* verklaren. In corpora vinden we juist meer gevallen van adjectieven met bijwoorden van graad, dan van werkwoorden met bijwoorden van graad, dus daar zal het relatieve voordeel van *erg* minder groot uitvallen.

Het gebruik van typische jongerenuitdrukkingen als *vet*, *onwijs* en *fucking* viel iets lager uit dan we hadden verwacht. Hier zal het gebruik van een schriftelijke test zich wreken, omdat die de proefpersonen bewust of onbewust toch enigszins in de richting van schrijftaalnormen zal duwen. Verder kunnen we

vermoeden dat het feit dat de VMBO-school waar dit onderzoek is uitgevoerd een christelijke school ook een rol zal hebben gespeeld. Anekdotische evidentie wijst hier ook op: Een leerling vroeg aan de docent of zij wel daadwerkelijk mocht invullen wat haar het eerste te binnen schoot, omdat dit mogelijk niet gewaardeerd zou worden door die docent. Desondanks valt op in Tabel 1 dat de VMBO-leerlingen woorden als *fucking*, *onwijs*, *super* en *vet* vaker invullen dan de studenten, zelfs als we er rekening mee houden dat we wat meer gegevens van de VMBO-groep hebben dan van studenten. Andersom zijn typische schrijftaalwoorden als *buitengewoon*, *uitermate* en vooral *zeer* duidelijk beter vertegenwoordigd bij de studenten.

Dat *mega-* en *super-* officieel prefixen zijn, en geen losse woorden, is iets waar de proefpersonen zich niet veel van hebben aangetrokken. Ook op Internetfora zien we dat deze voorvoegsels tegenwoordig eerder worden gezien als losse woorden.

4.2. Positieve en negatieve zinnen

Zoals bekend zijn sommige bijwoorden van graad, zoals *bijster* (*deze oefenmeester was niet bijster slim*) en *gek* (*die jas heeft niet zo gek veel gekost*) negatief-polair, terwijl andere bijwoorden zoals *nogal* en *hoogst* positief-polair zijn (van der Wouden 1997, Klein 1998, Hoeksema 2010). Maar ook bij bijwoorden die niet in zo sterke mate gevoelig zijn voor polariteit kunnen we effecten verwachten. En die effecten hebben we ook gevonden. *Enorm* bijvoorbeeld is weliswaar niet positief-polair, maar het aantal voorkomens in negatieve zinnen is duidelijk geringer dan het aantal in positieve zinnen, vooral bij de groep studenten. Bij *echt* zien we juist een tendens in de omgekeerde richting, terwijl *bepaald* zelfs uitsluitend gebruikt wordt in negatieve zinnen en voor onze groepen misschien wel negatief-polaire status heeft. *Erg*, tenslotte, heeft een lichte, maar statistisch significante voorkeur voor negatieve omgevingen.

Daarmee lijken de bijwoorden van graad evidentie op te leveren voor de stelling in Hoeksema (1994), dat negatieve (en wellicht dus ook positieve) polariteit het resultaat is van een proces van grammaticalisatie, waarbij een statistische voorkeur (of afkeer) van negatieve contexten categorisch wordt. In ieder geval vormen *bijster* en *nogal* extreme punten op een schaal die loopt van vrijwel uitsluitend negatie tot geen enkele negatie. In Tabel 2 worden de ruwe scores voor positieve en negatieve zinnen weergegeven voor de twee groepen van VMBO-leerlingen en studenten. (We hebben een selectie van de meest gebruikte bijwoorden genomen.)

Tabel 2: Positieve versus negatieve zinnen

uitdrukking	WO		VMBO	
	pos	neg	pos	neg
bepaald	-	7	-	2
bijzonder	10	13	3	3
echt	7	76	12	48
enorm	69	10	47	35
erg	80	135	110	196
fucking	2	-	7	2
goed	2	-	10	12
heel	5	9	32	21
mega	5	1	27	6
ontzettend	9	5	17	2
super	38	11	55	53
verschrikkelijk	9	2	16	3
zeer	24	10	9	2

Het is opvallend hoe scheef de bijwoorden zijn verdeeld over negatieve en positieve contexten. Volgens de binomiaaltoets zijn de meeste afwijkingen van een 50/50 verdeling statistisch significant, met uitzondering van *bijzonder*, *heel*, *goed* en voor de VMBO-groep ook *super*. Een enkele keer zijn de getallen ook te laag om een conclusie te wettigen, zoals bij *bepaald* en *fucking*.

Ook in corpusgegevens zien we scheve verdelingen. Daarbij moeten we er uiteraard wel rekening mee houden dat de zinnen in corpora niet gelijkelijk verdeeld zijn over positieve en negatieve gevallen, maar dat er telkens een duidelijke voorkeur voor positieve zinnen valt te noteren (Horn 1989). In Tabel 3 staan enkele corpus-gegevens uit een corpus, bijeengebracht door de eerste auteur. Onder *alles hg* verstaan we alle voorkomens van bijwoorden van hoge graad.

Tabel 3: Corpusgegevens (geschreven taal)

bijwoord	pos N	neg N	% pos
erg	2029	397	84
enorm	366	0	100
heel	4857	75	98
alles hg	31856	2138	94

Vergelijken we nu de percentages in positieve zinnen met het percentage voor alle bijwoorden van hoge graad, zien we duidelijke afwijkingen voor *erg* (relatief vaak in negatieve zinnen) en *enorm* (uitsluitend in positieve zinnen) en een wat minder grote afwijking richting positieve zinnen voor *heel*.

Vanwege de beperkte opzet van de toets (32 zinnen) hebben we geen poging gedaan om interacties van polariteit en antonymie te onderzoeken, maar het is

bekend dat zulke effecten bestaan (zie bijv. het onderzoek naar *bar* en *bijster* in Klein en Hoeksema 1994).

Zo komt *zwaar* vooral voor met uitdrukkingen die een negatieve connotatie of betekenis is, zoals *in de put zitten* of *tegenvallen*, in zinnen die bevestigend zijn. Het algehele effect is dan een mededeling met een sterk negatief karakter. In Hoeksema (2010) wordt de stelling verdedigd dat in zulke gevallen het positief-polaire gedrag van *zwaar* te verklaren valt uit een globale eis die dit woord oplegt aan de context, in combinatie met een lokale eis op zijn complement, het gemodificeerde element. De lokale eis is dat dit element negatief is, de globale eis is dat de hele mededeling ook negatief is, en als gevolg daarvan heeft *zwaar* de eigenschap een positief-polair element te zijn. Immers, als de zin ontkennend zou zijn, levert dat in combinatie met een negatief antoniem juist een positieve mededeling op.

Positieve polariteit is met andere woorden geen min of meer toevallige en onreducerbare lexicale eigenschap van sommige woorden, maar vloeit voort uit de interactie van lokale en globale voorwaarden die een uitdrukking stelt aan de omgevingen waarin hij voorkomt.

4.3. *Formele en informele zinnen*

Het is bekend dat bijwoorden van graad een belangrijke stilistische functie hebben. Sommige uitdrukkingen hebben een duidelijk formeel karakter, andere zijn juist informeel, of stilistisch neutraal. We kunnen woorden als *uiterst* of *buitengewoon* als formeel betitelen, *vet* en *hartstikke* als informeel en *heel* als neutraal. De precieze onderverdeling van bijwoorden van graad in stilistische groepen is niet eenvoudig, zeker als we binnen de groepen formeel en informeel nog een verdere rangschikking zouden willen aanbrengen.

We mogen ervan uitgaan dat formele uitdrukkingen in kindertaal tot een jaar of acht, negen geheel en al ontbreken, en daarna geleidelijk aan geleerd worden. We mogen ook veronderstellen dat een 13-jarige VMBO-leerling minder handig is in het hanteren van formele uitdrukkingen dan een 21-jarige student. Ook het inschatten van de context als formeel, informeel of redelijk neutraal is iets dat zich naar we denken pas geleidelijk aan ontwikkelt.

In Tabel 4 hieronder geven we de resultaten opgesplitst naar formaliteit.

Tabel 4: Formele versus informele zinnen

uitdrukking	WO		VMBO	
	formeel	inform	formeel	inform
bepaald	2	5	-	2
bijzonder	21	2	6	-
buitengewoon	3	-	-	-
echt	31	52	29	31
enorm	32	47	41	41
erg	141	64	197	109
fucking/freaking ⁴	-	5	1	9
heel	6	8	34	19
mega	0	6	6	27
ontzettend	5	9	11	8
super	2	47	30	58
verschrikkelijk	1	10	3	16
uitermate	8	1	-	-
zeer	40	3	12	-

We zien een duidelijke scheiding tussen formeel en niet-formeel taalgebruik. Sommige informele zinnen bleken bij nader inzien toch eerder in de categorie ‘stilistisch neutraal’ te horen, hetgeen de twee zinnen met in totaal drie voorkomens van *zeer* in de informele groep kan verklaren.

Op basis van deze gegevens kunnen we vaststellen dat *bijzonder*, *buitengewoon*, *uitermate* en *zeer* tot het meer formele register horen, *mega*, *super* en *verschrikkelijk* informeel zijn, dat *erg* enigszins tendeert naar formeel, *echt* in lichte mate naar informeel, terwijl *heel* en *ontzettend* stilistisch tamelijk neutraal zijn. Dat er in de VMBO-groep niettemin iets vaker op *heel* teruggegrepen wordt voor formele dan voor informele zinnen wijten we aan het algemene gebrek aan formele uitdrukkingen bij deze groep. Bij ontstentenis van echt formele termen kiest een aantal proefpersonen voor neutrale, die in ieder geval geen kwaad kunnen. Het gebruik van *super* en *mega* in formele contexten laat echter zien dat niet iedereen zich bewust is van de eisen die het formele register stelt, of althans niet in staat is daaraan op de juiste wijze tegemoet te komen.

Het is mogelijk om aan de hand van de gevonden bijwoorden de zinnen opnieuw te rangschikken naar mate van formaliteit, maar van dergelijke finesses hebben we hier afgezien.

4.4. Adjectieven en werkwoorden

Bepalingen bij adjectieven zijn deels dezelfde die we vinden bij werkwoorden, deels ook andere. We noemden al dat *heel* zich niet leent voor het aanduiden van de graad bij werkwoorden, werkwoordelijke uitdrukkingen en de meeste

voorzetselgroepen, maar wel bij adjectieven, bijwoorden en een kleine groep van voorzetselgroepen. Vergelijk:

- (3) a. Jan stinkt erg/*heel.
 b. Jan heeft erg/*heel zijn best gedaan.
 c. Jan is erg/*heel in de war.
 d. Heel in de verte zie ik een bekende.
 e. Jan is heel stoer.
 f. Jan werkt heel hard.

Ook bij predikaatnomina zijn lang niet alle bijwoorden van graad toegestaan:

- (4) a. Jan is nogal een slungel.
 b. *Jan is erg een slungel.
 c. *Jan is heel een slungel.
 d. Jan is een beetje een slungel.
 e. Jan is enigszins een slungel.
 f. *Jan is vrij een slungel. (vgl. Jan is vrij slungelig)

De verschillen tussen *heel* en *erg* in (3), en die tussen *nogal/een beetje/enigszins* en *heel/erg/vrij* lijken ons niet semantisch verklaarbaar, en moeten dus haast wel van syntactische aard zijn.

Daarnaast moeten we ook rekening houden met semantische factoren. Werkwoorden zijn veel minder vaak gradeerbaar dan adjectieven. Een werkwoord als *slapen* duidt een toestand aan die in principe niet gradeerbaar is. Als er al sprake is van bijwoorden van graad in combinatie met dergelijke werkwoorden, dan komt de schaal die wordt gebruikt meestal langs pragmatische weg tot stand. Iemand die enorm geslapen heeft zal ofwel heel lang ofwel heel diep hebben geslapen. Iemand die enorm gegeten heeft zal vermoedelijk heel veel hebben gegeten, niet heel lang, laat staan heel diep. De meeste bijwoorden van graad zullen hun neus ophalen voor dergelijke werkwoorden. Vergelijk maar:

- (5) a. Ze weende zeer.
 b. Ze viel zeer tegen.
 c. Ze beviel ons zeer.
 d. Ze hoopte zeer op beter weer.
 e. Ze sliep veel/*zeer.
 f. Ze at veel/*zeer.
 g. Ze rende veel/*zeer.
 h. Ze kijk veel/*zeer naar hem.

Een werkwoord als *tegenvallen* heeft zijn eigen schaal, die niet afhankelijk is van tijdsduur of frequentie. Als iemand erg tegenvalt dan houdt dat niet in dat die persoon langdurig tegenviel, of vaak tegenviel, of iets dergelijks (zie ook Doetjes

2007 voor een discussie van bijwoorden van graad en frequentie), maar dat de mate waarin hij of zij tegenvalt hoog is.

De resultaten van ons onderzoek, nu opgesplitst in bepalingen bij adjectieven en bepalingen bij werkwoorden, staan in Tabel 5. Opnieuw geldt dat we niet alle bijwoorden laten zien, maar alleen de meer frequente bijwoorden.

Tabel 5: Adjectieven versus werkwoorden

uitdrukking	WO		VMBO	
	A	V	A	V
bepaald	3	4	2	-
bijzonder	17	6	3	3
echt	43	40	40	20
enorm	16	63	21	61
erg	120	95	140	166
heel	14	-	50	3
heel erg	2	8	10	19
mega	6	-	21	12
ontzettend	5	9	11	8
super	41	8	74	34
verschrikkelijk	2	9	2	17
zeer	30	4	11	-

Opmerkelijk zijn de drie gevallen in de groep VMBO-leerlingen van *heel* bij een werkwoord. Zo hebben we bijvoorbeeld van een 13-jarige jongen de volgende zin:

- (6) Ten gevolge van een botbreuk kon mevrouw Steendijk haar pand niet verlaten, hetgeen haar heel hinderde.

Het is denkbaar dat we de drie gevallen moeten zien als fouten, gevolg van haastig invullen, maar het is natuurlijk ook heel goed mogelijk dat op dertienjarige leeftijd nog niet iedereen het juiste gebruik van *heel* onder de knie heeft. We zouden idealiter onze gegevens willen vergelijken met een ruim corpus van spontane uitingen van kinderen en pubers om te zien welke van deze twee mogelijkheden het meest plausibel is, maar vooralsnog ontbreekt een dergelijk corpus.

Verder valt ons op dat *enorm* en *verschrikkelijk* vooral bij werkwoorden worden ingezet, terwijl *zeer*, *super* en *mega* vooral bij adjectieven te vinden zijn. Het betreft hier geen absolute restricties, maar wel sterke tendenzen.

Bij vergelijking van de studenten en de VMBO-leerlingen valt op dat studenten de voormalige prefixen *mega* en *super* vooral gebruiken bij adjectieven, terwijl de VMBO-groep ze ook betrekkelijk vaak inzet bij werkwoorden. Kunnen we een zin als

(7) Die gozer met dat leren jack is super cool.

nog opvatten als een voorkomen van het prefix *super-* met een niet-standaard spelling als twee woorden (passend binnen een algemenere trend om samenstellingen vaker als losse woorden te spellen, naar Engels voorbeeld), dat zal niet lukken bij een zin als

(8) Dat beest stonk nou ook weer niet super.

Het lijkt er sterk op dat voor sommige mensen *super* en *mega* bijwoorden van graad zijn, zonder prefixstatus. Voor een groot aantal sprekers lijken er nog wel sporen van de oude prefixstatus in het taalgebruik te vinden. Hierop wijst het geringere gebruik bij werkwoorden, maar ook bij werkwoorden vinden we lichte verschillen in acceptabiliteit tussen V2- en OV-patronen:

- (9) a. We hebben mega geboft.
b. ??We boften mega.

Dit kunnen we zien als evidentie dat *mega* bij voorkeur voorafgaat aan het te modifieren werkwoord, zoals past bij een prefix. Google-gegevens ondersteunen onze intuïtie:

Tabel 6: Google hits, post- en preverbaal

	boften geboft
enorm	625	1930
mega	-	10
super	1	107

Als we voor *mega* en *super* dezelfde verhoudingen zouden hebben als voor *enorm*, zouden er circa 40 voorkomens met *boften* moeten zijn gevonden, in plaats van de ene die Google opspoorde. Kennelijk wringt er iets waardoor we zinnen als (9) liever vermijden.

4.5. Tegenvallen: een case study

Tot de werkwoorden in de enquête hoort onder meer het partikelwerkwoord *tegenvallen*. Onder de werkwoorden horen *meevallen* en *tegenvallen* tot de buitenbeentjes omdat ze een antoniemenpaar vormen, iets wat bij werkwoorden vrij uitzonderlijk is. Ook is het redelijk opmerkelijk dat *tegenvallen*, het negatieve antoniem, meer voorkomt dan zijn positieve tegenhanger *meevallen*. In de enquête is ervoor gekozen om alleen naar *tegenvallen* te vragen, omdat dit werkwoord een paar bijzondere graadbepalingen kan krijgen, zoals *vies*, *bitter* en

zwaar. Met name *vies* is als bepaling van graad nogal gespecialiseerd: van 63 voorkomens in ons corpusmateriaal zijn er maar liefst 57 combinaties met *tegenvallen*, en verder een paar combinaties met enkele andere negatieve uitdrukkingen zoals *intippelen*, *zeer doen*, en *beetnemen*. Ook bij *zwaar* is de meest gebruikelijke combinatie *zwaar tegenvallen* (15 op in totaal 152 voorkomens) maar hier is er ook een brede waaier van andere combinaties aangetroffen, zoals *zwaar ziek*, *zwaar in de puree zitten*, *zwaar klote*, *zwaar onderschatten* etc. *Bitter*, tenslotte is in het corpusmateriaal vaak aangetroffen in combinatie met *tegenvallen* (49 van 355 voorkomens), en is ook heel gebruikelijk in combinatie met *weinig*, *slecht*, *koud* en een aantal andere negatieve uitdrukkingen.

We waren benieuwd in hoeverre de beide groepen deze gespecialiseerde uitdrukkingen zouden gebruiken. De resultaten voor zinnen 5 en 25 samen zijn als volgt:

Tabel 7: Bepalingen bij *tegenvallen*

	WO	VMBO
bijzonder	1	2
echt	3	3
enorm	8	5
erg	15	20
vies	2	-
zwaar	2	-

De gevallen met *echt* komen allemaal van de negatieve zin (5), die met *vies* en *zwaar* van de positieve zin (25). De gespecialiseerde bijwoorden *vies* en *zwaar* werden alleen gekozen door studenten, terwijl niemand koos voor *bitter*. De gegevens zijn te schaars om verregaande conclusies te rechtvaardigen, maar stemmen overeen met de uitgangshypothese dat de studenten beter in staat zijn dan de VMBO-leerlingen om een subtiele stilistische afweging te maken bij de keuze van bijwoorden van graad.

5. Conclusies en vooruitblik

We hebben in dit artikel op basis van een cloze-toets onderzoek gedaan naar het gebruik van bijwoorden van graad onder twee groepen jongeren: een VMBO-klas en studenten. We gingen uit van de veronderstelling dat de opbouw van het lexicon bij studenten zo goed als voltooid is (afgezien van een enkele zeldzame schrijftaaluitdrukking wellicht), terwijl VMBO-leerlingen ergens tussen de jonge kinderen van de CHILDES-data uit Hoeksema (2011) en de studenten in moeten worden geplaatst.

We vonden evidentie dat de VMBO-leerlingen het meer formele schrijftaalregister nog niet goed beheersen. Een aantal redelijk bekende, maar

formele bijwoorden zoals *uitermate* en *hoogst* zijn afwezig in het materiaal dat deze leerlingen aanleverden, terwijl de studenten wel gebruik maakten van deze woorden. Ook fouten als het gebruik van *heel* bij werkwoorden vonden we wel bij de VMBO-groep (zij het sporadisch) maar niet bij de studenten.

Verder onderzochten we het effect van negatie op de keuze van bijwoorden (een heel sterk effect, voor beide groepen) en het effect van woordsoort, door te kijken naar zinnen waarin het bijwoord een adjectief modificeert, en zinnen waarin het gemodificeerde element een werkwoord is. De richting van de effecten was grotendeels hetzelfde voor beide groepen.

Bijwoorden van graad veranderen voortdurend en in hoog tempo (vgl. Ito en Tagliamonte 2003, Hoeksema 2005). De gegevens van ons onderzoek geven ons ook een blik op het Nederlands van de toekomst. Een informeel bijwoord als *hartstikke* hadden we verwacht vaker te zullen aantreffen in het materiaal, maar het lijkt al weer op de terugweg te zijn.

De conclusies van dit artikel kunnen, vanwege de beperkte opzet van het onderzoek, niet anders dan bescheiden zijn. Voor een uitgebreidere studie van de verwerving van bijwoorden van graad bij verschillende leeftijden en schooltypes zou het aan te bevelen zijn om samples zo te kiezen dat effecten van leeftijd en schooltype uit elkaar gehaald kunnen worden, en waar het kan de gegevens te vergelijken met gegevens uit spontaan taalgebruik, zoals opstellen en gesprekken. Daarvoor is het van belang dat er een corpus met taalgebruik van schoolgaande kinderen en jongeren wordt aangelegd en beschikbaar gesteld aan onderzoekers.

Appendix

Materiaal: de enquête bestond uit de zinnen 1-32 hieronder. Proefpersonen werd gevraagd om een bijwoord in te vullen die een hoge graad weergeeft, zoals *enorm* of *erg* of *hartstikke*.

1. De kantonrechter ging met de feiten betreffende de verdachte zorgvuldig om.
2. Met dat joch van de burens kun je niet lachen.
3. Het atelier van de schilder oogde fraai.
4. De iPod van die meid is echt chill.
5. De inbreng van voetballer Lionel Messi in de wedstrijd tegen Real Madrid gisteren viel niet tegen.
6. De gemeente Leeuwarden geeft te kennen dat de voorwaarden voor huursubsidie gunstig zijn.
7. Die hond van de burens stinkt
8. Jos ergert zich niet aan luitjes die zo nodig voor moeten kruipen.
9. De VVD acht het gedrag van dit Kamerlid verfoeilijk.
10. Die kale gast uit de vierde is stoer.
11. Het derde bedrijf van het toneelstuk Hamlet van William Shakespeare

- amuseerde velen niet
12. Ten gevolge van een botbreuk kon mevrouw Steendijk haar pand niet verlaten, hetgeen haar hinderde.
 13. Die gast met die sneakers daar is niet cool.
 14. De advocaat ging met de verkregen informatie over zijn cliënt niet zorgvuldig om.
 15. Dat beest stonk nou ook weer niet
 16. Ruben ergert zich altijd aan van die lui die doen alsof ze alles van voetbal weten.
 17. Maartje ziet niet op tegen de controle van de tandarts van morgen.
 18. Het Amsterdamse gemeentebestuur meldt dat de voorwaarden voor woningbouw momenteel niet gunstig zijn.
 19. Die TV dat is me een ding, die is groot.
 20. Het CDA acht het besluit van de minister om op te stappen niet verfoeilijk.
 21. Het Centraal Bureau voor de Statistiek deelde gisteravond mee dat als gevolg van de financiële crisis de werkloosheid niet zal toenemen.
 22. Die gozer met dat leren jack is cool.
 23. Die kerel z'n Xbox is niet chill.
 24. Met die meid hier op de hoek kun je echt lachen.
 25. In de Londense O2 Arena viel tennisser David Ferrer afgelopen week tegen.
 26. De studeerkamer van de componist bleek niet fraai.
 27. De woordspelingen en ambigüiteit van de cabaretier amuseerden het publiek
 28. Marianne is cool en hip, maar niet stoer.
 29. Dat apparaat van haar is niet groot.
 30. Bondskanselier Merkel kondigde gisteren aan dat vanwege de economische crisis de nationale financiële problemen zullen toenemen.
 31. Harry is vet gauw zenuwachtig en ziet op tegen het examen dinsdag.
 32. De bloedtransfusie die hij vorige week had ondergaan hinderde hem momenteel niet bij het zwemmen.

Noten

¹ Voor uitvoeriger discussie van noties als formeel en informeel taalgebruik, zie Biber (1995), Heilighen en Dewaele (1999).

² Hierbij horen ook enkele gevallen waarin combinaties van woorden waren ingevuld zoals *niet normaal*. Soms kunnen dergelijke combinaties zich ontwikkelen tot standaard bepalingen van graad, getuige Engels *no end* en *big time* (*we amused ourselves no end, he scared the shareholders big time*) of Nederlands *uitermate* (van *uit der mate(n)*, een woordgroep).

³ *Goed* is meestal een bijwoord van wijze ('ze danst goed'), maar kent ook een gebruik als bijwoord van graad, vooral bij modale uitdrukkingen: *dat is goed mogelijk, dat kan heel goed het geval zijn*. Daarnaast is er nog een graadaanwijzend gebruik bij sommige negatief getinte predikaten: *het was goed mis; ze was goed kwaad*. Voor gebruik van de Engelse tegenhanger *well* als bijwoord van graad, zie Kennedy & McNally (1999) en (2005). Overigens lijkt het ons toe dat veel voorkomens van *goed* in ons materiaal moeten worden beschouwd als bijwoorden van wijze, en dus als foutieve antwoorden moeten gelden. Met name zin 2: *Met dat joch van de burenen kun je ... lachen* leverde veel voorkomens op bij de groep van VMBO-leerlingen.

⁴ Hier hebben we *fucking, focking, freaking* en *foktop* (van *fucked up*, dus geen zeilterm) bijeengenomen.

Bibliografie

Biber, Douglas

1995 *Dimensions of Register Variation. A Cross-Linguistic Comparison*. Cambridge University Press, Cambridge.

Bolinger, Dwight

1972 *Degree words*. Mouton, Den Haag.

Doetjes, Jenny

2008 'Adverbs and quantification: degrees versus frequency.' *Lingua*, 117 (4), 685-720.

Heilighen, Francis en Jean-Marc Dewaele

1999 *Formality of Language: definition, measurement and behavioral Determinants*. Ongepubliceerd MS, Vrije Universiteit Brussel.

Hoeksema, Jack

1994 'On the grammaticalization of negative polarity items.' *Proceedings of the Berkeley Linguistic Society* 20, 273-282.

2005 'Rijkdom en weelde van het Nederlands,' *Tabu* 34-1/2, 1-12.

2010 'Negative and Positive Polarity Items: An Investigation of the Interplay of Lexical Meaning and Global Conditions on Expression.' In: Laurence R. Horn, red., *The Expression of Negation*, Mouton de Gruyter, Berlijn, 187-224.

2011 'Bepalingen van graad in eerstetaalverwerving.' Dit nummer.

- Horn, Laurence R.
 1989 *A Natural History of Negation*. University of Chicago Press, Chicago.
- Ito, Rika en Sali Tagliamonte
 2004 'Well weird, right dodgy, very strange, really cool: Layering and recycling in English intensifiers.' *Language in Society* vol. 32, 257–279.
- Kennedy, Christopher & Louise McNally
 1999 'From Event Structure to Scale Structure: Degree Modification in Deverbal Adjectives.' In T. Mathews, and D. Strolovitch (eds.) *Proceedings of SALT 9*, CLC Publications, Ithaca, 163-180.
 2005 'Scale structure, degree modification, and the semantics of gradable predicates.' *Language* 81-2, 345-381.
- Klein, Henny
 1998 *Adverbs of Degree in Dutch and Related Languages*. John Benjamins, Amsterdam en Philadelphia.
- Klein, Henny en Jack Hoeksema
 1994 'Bar en bijster, een onderzoek naar twee polariteitsgevoelige Adverbia.' *Gramma/TTT*, 3-2, 75-88.
- Os, Charles van
 1989 *Aspekte der Intensivierung im Deutschen*. Narr, Tübingen.
- Taylor, W.L.
 1953 'Cloze procedure: A new tool for measuring readability.' *Journalism Quarterly*, 30, 415–433.
- Wouden, Ton van der
 1997 'Negative Contexts: Collocation, Polarity and Multiple Negation.' Routledge, London.